

Марија ТОФОВИК

ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНИТЕ ПОТЕНЦИЈАЛИ НА УМЕТНИЧКАТА ЛИТЕРАТУРА И ПОТРЕБАТА ОД НЕЈЗИНО КОРИСТЕЊЕ ВО НАСТАВАТА

Прегледот на досегашните истражувања на користењето на уметничката литература во наставата, покажува дека за овој проблем се интересираат релативно тесен круг педагози. Наспроти тоа, евидентен е изразито голем истражувачки интерес за некои други проблеми во врска со користењето на литературата воопшто, при што како најмногубројни се издвојуваат истражувањата на преференциите на учениците на одделни автори, литературни родови и слично, а значително помалку се испитуваат ставовите и навиките за читање кај учениците.

Од сите овие истражувања, со оглед на нивната методолошка поставеност и аналитичноста во прикажувањето на добиените резултати, што најчесто не е одлика на другите истражувања од овој вид, како најзначајни се издвојуваат истражувањата на Р. Маринковиќ¹ В. Драмушиќ и Р. Радуловиќ,² со кои е испитано местото и улогата на литературата во животот на учениците, односно интересот за читање. Во тој контекст посебно интересни се некои истражувања од постар датум³ и истражувањето на С. Турет,⁴ поради сугестиите во однос на методолошкиот пристап во испитувањето на овој проблем, како и поради исцрпниот приказ на инструментите што можат да се користат во истражувањето од овој вид.

Од друга страна, прегледот на досегашните истражувања покажува дека кон проблемот на користењето на уметничката литература во наставата најчесто се приоѓа од теоретско-методски пристап, во кој акцентот, во прв ред, не се става врз испитувањето на

¹ Р. Марковиќ: Књига у животу ученика осмогодишње школе, „Педагошка стварност“, 1955, бр. 2.

² Р. Драмушиќ — Р. Радуловиќ: Шта читају наша деца, „Наша школа“, 1969, бр. 1—2.

³ J. Dumazedier — J. Hassenforder: Les jeunes et la lecture des livres, „Currier de la recherche pédagogique“, 1960, № 12; H. Schmidt: Die lektüre der Flegeljahure, verl. Junge Lesefreunde, Duisburg, 1964.

⁴ С. Tourrette: L'intérêt pour lecture chez les enfants, Paris, „Bulltin de psychologie“, 1982, № 8—10.

реалната состојба, туку врз изнаоѓање нови или презентирање на веќе познати методи на наставно работење со книжевен текст, и тоа, пред сè, во наставата по мајчин јазик, а значително помалку во наставата по останатите наставни предмети. Ваквиот третман на проблемот на користењето на уметничката литература во наставата може да го сретнеме кај голем број автори.⁵

На овие се надоврзуваат и извесен број теоретско-методски трудови во кои се презентирани модели на наставна работа со дела од одделни литературни родови,⁶ или на користење на уметничката литература за остварување на воспитните цели, кои, и покрај тоа што како и претходните трудови, не се директно во врска со предметот на нашиот интерес, даваат корисни сугестии во однос на можноста и начините на користење на уметничката литература во наставата.

Како посебно интересни, можеме да ги издвоиме истражувањата во кои директно се испитува користењето на уметничката литература во наставата. Тука пред сè спаѓаат истражувањата на В. Ј. Пономаренко,⁸ кој ги испитува можностите за користење на уметничката литература во наставата по политичка економија, како и оние на М. Крсмановиќ,⁹ кои ги испитуваат ставовите и навиките на учениците за читање на вонучебничка литература, степенот на користењето на вонучебничката литература во наставата од одделни наставни предмети во повисоките одделенија на основното училиште и тоа, пред сè, од аспект на користењето на одделните видови вонучебничка литература итн. Резултатите и искуствата од овие истражувања придонесуваат за подобар увид во многубројните прашања во врска со оваа проблематика и укажуваат на потребата од натамошно испитување на овој проблем.

Покрај тоа, развитокот на уметноста (и теориите за неа) и нејзиното сè подлабоко проникнување во животот, отвораат нови прашања во врска со нејзините воспитно-образовни можности. Во

⁵ З. Димитријевиќ: Проблеми наставе книжевности и матерњег језика, Београд, 1973; З. Дилић: Пејсаж у книжевном делу, Сарајево, 1974; Ф. Вукиќ: Методички пристап и интерпретација теме и основне мисли у книжевном делу, Сарајево, 1974; А. Богданов: Методика Литературоводического анализа, Москва, 1965; М. Весковић: Јединство садржине и форме у обради книжевног дела, Београд, 1978; Д. Антонијевић: Аналитичко-синтетички третман книжевног дела у настави книжевности и језика, „Педагогија“, 1974; М. Николић: Книжевно дело у наставној пракси, Београд, 1975; Д. Стефановић: Принципи и примери рада са книжевним текстом, Београд, 1975.

⁶ Д. Росандић: Педагошки пристап поезији, Загреб, 1978; А. Ричардс: Анализа песме, Београд, 1973; Пристап книжевно-уменичком тексту и роману, Сарајево, 1983; Р. Кајић: Роман у саставу проблемске наставе, Загреб, 1981.

⁷ Љ. Ивезић: Откривање и неговање креативности у настави матерњег језика и слободних активности, Загреб, 1979; Ј. А. Рибак: Образование мышление и урок литератури, Москва, 1966; М. Николић: Идејна и етичка анализа книжевног дела, „Педагошка стварност“, 1985, бр. 8. М. Сориано: Книжевност за омладину.

⁸ В. Ј. Пономаренко: Использование художественной литературы в преподавании, Ленинград, 1975.

⁹ М. Крсмановић: Статус ванучебничке литературе у вишим разредима основне школе, Београд, 1979.

тој контекст е потребно да истакнеме дека, минувајќи ги рамките на индивидуалното и сè повеќе станувајќи општествен проблем, уметничката литература денес станува интегрален дел на воспитно-образовниот процес. Сето тоа е условено од повеќе фактори, пред сè од тоа што, во сообразност со менувањето на нејзината општествена положба, уметноста воопшто, а и уметничката литература како нејзина неделива компонента, во сферата на животот, работата и моралот успеваат да афирмираат дел од сопствените вредности. Со тоа се создадени пошироки основи за подобро запознавање на многубројните и разновидни видови на уметноста, за остварување на поблизок контакт со најразновидните уметнички дела од сите епохи и простори и за согледување на широките можности што тие ги понудуваат. Аналогно на ова, денес, пред педагошката јавност се поставува прашањето како вредностите на уметноста да бидат користени во процесот на воспитанието и образованието.

Ова дотолку повеќе, што проучувајќи ја суптилната природа на уметничкиот израз, современата естетика со своите современи теории и погледи покажува постоење на широка лепенга на педагошки потенцијали на уметничката литература. При тоа, таа ни објаснува како уметноста, како посебна естетска категорија, на педагогијата ѝ дава можности не само за естетско, туку и за интелектуално, морално, физичко и трудово воспитание. Зашто, исто како што психолошките основи на уметноста не ја сочинуваат само емоционалните пориви на творецот, или како што уметноста не настанува само како плод на човековиот стремеж за создавање на убавото, туку се раѓа низ севкупното дејствување на неговите пориви и сили, така и педагошкото користење на уметноста се вметлува врз нејзината способност за збогатување на моралното, мултиплицирање на интелектуалното и создавање на творечки став на секоја единка. Токму затоа и користењето на уметноста во наставата ги надминува рамките на естетското воспитание и прераснува во однос на длабоко продирање на уметноста во сите воспитно-образовни сфери и подрачја. Со тоа се надминува концепцијата уметноста во наставата да се користи само како средство и можност за естетско воспитание, како и концепцијата за „воспитување за уметност“, кога уметноста се третира како вредност доволна сама на себе и кога воспитувањето за доживување и вреднување на естетските уметнички вредности претставува единствена цел за нејзино користење во наставата.

Значи, исто како што естетското воспитание не се исцрпува само низ уметноста, бидејќи уметноста е само едно од средствата на естетското воспитание, така ни можностите за користење на уметноста во воспитно-образовниот процес не се сведуваат само на нејзино користење во чисто естетски намени, ниту пак, само во развивање на образовната основа на наставата. Во таа смисла, користењето на уметноста во воспитно-образовниот процес дава далеку поголеми можности и шанси за воспитување и образување во рамките на една „уметничка педагогија“, во која ќе се воспитува и образува „со“, но и „за“ уметноста.

Гледано вака, станува јасно дека користењето на уметничката литература во наставата, пред сè, го збогатува процесот на стекнување нови знаења, при што овој начин на создавање на стварноста е мултиплициран и со естетско-доживувачка втемеленост, како и едновременоста на одразувањето на внатрешно-доживувачкиот свет на истражувачот-уметник, од една страна, и на стварноста, од друга страна, прекршени низ севкупното животно искуство на оној што пишува. Тоа овозможува потенцирање и интензивирање на веќе постојните врски на релацијата уметничка литература — етички и сознајни проблеми. Токму поради тоа, воведувањето на уметничкото создавање во општиот систем на создавања, во кои со својата посебност се истакнува наставата, може и треба да се искористи на еден специфичен начин. Ова дотолку повеќе што посебноста на овој начин на создавање на стварноста е мултиплицирана и со едновременоста на одразувањето на внатрешно-доживувачкиот свет на истражувачот-уметник, од една страна, и на стварноста, од друга страна, при што создавајќи ја стварноста на свој посебен начин, уметникот, писател создава дела кои не се само прост одраз на стварноста, туку повторно создаден свет.

Поетската концепција на светот на уметникот ги ангажира мислите и чувствата на оној кому му е наменета, го формира неговиот општ став кон стварноста. Можноста за користењето на уметничката литература во наставата, значи, се должи на тоа што секој уметнички израз, како резултат на уметничкото откривање на стварноста, веќе еднаш, во фазата на создавање на уметничкото дело, бил проследен со силни емоции, кои, иако директно не можат да се усвојат, можат во наставата да се искористат како поттикнувачи на емоциите кај учениците.

Со оглед на овие свои белези, уметничката литература овозможува, при откривањето на новите вистини и совладувањето на наставните задачи, учениците да почувствуваат определен степен на возбуденост, да се зголеми степенот на нивната заинтересираност за откривање на сè понови вистини, да се задоволи дел од љубопитноста, да се почувствува задоволство од тоа и да се почувствува желба импресијата да се подели со друг итн., што од своја страна, позитивно корелира со ефектите на наставното работење и процесот на формирање на младата личност.

Аналогно на тоа, денес сè повеќе се забележува иницијатива и пронаоѓање на флексибилни начини за користењето на овој вид уметност во наставата. Тоа пред сè се манифестира низ сè поширокото отворање на наставата за користење на уметничката литература, и тоа не само за користење во предметите со уметнички карактер, како што се мајчиниот јазик, ликовното и музичкото воспитание, туку и за користење во сите останати наставни предмети, со што се менува традиционалниот пристап кон користењето на уметничката литература во наставата и сè повеќе се искористуваат нејзините воспитно-образовни потенцијали.

На тој начин, уметничката литература се јавува како фактор за единствено емоционално, когнитивно и конативно ангажирање на учениците, кој овозможува секој наставен проблем да се совлада од емоционален и когнитивен аспект. Од своја страна, сето тоа придонесува за отстранување на последиците што традиционалниот и рационалистичкиот начин на работење го има во однос на положбата на ученикот во наставата, т.е., ќе создаде услови наставата содржински, методски и организационо постојано да се усовршува.

Ваквата ориентација кон осознавањето, проучувањето и вреднувањето на емоционалните основи и аспекти на наставата ќе фрли нова и воопшто, повеќе светлина врз односот меѓу мислењата, чувствата и врз нивниот однос наспроти атмосферата во наставата и одделните наставни системи, врз односот меѓу наставниците и учениците и самите ученици, врз нивното место и улогата во наставата, врз влијанието што нивната емоционална ангажираност го има во однос на можноста за реализирање на одделни видови наставни задачи. Тоа пред сè се однесува на формирање погледи, ставови, идеи и системи на вредности.

Во овој контекст можеме да истакнеме дека во врска со воспитно-образовните потенцијали на уметноста таа има значење на поттикнувач на емоциите на учениците со оглед на својата способност за естетско освојување на стварноста и, аналогно на тоа, и со своите својства за давање можност за естетско доживување. Само во таа смисла може да се зборува за користење на уметноста како едно од средствата и изворите на едно од воспитно образовните подрачја — естетското воспитание. Во подрачјето на естетското воспитание, преку користење на естетските квалитети на уметноста, плански, систематски и организирано кај младата личност се развива смисла за оние вредности што во животот, природата и работата имаат обележје на убавото — естетското. На тој начин, преку користењето на естетското, присутно во уметничките дела, се изградува способноста за задоволување на една од најелементарните потреби на човекот — потребата за доживување на убавото.

Освен тоа, богатата педагошка пракса од минатото до денес покажува дека преку користење на естетските вредности на уметноста истовремено се развива и способноста за оценување на естетските својства на предметите и појавите кои не опкружуваат, во севкупниот нивни тоталитет. Тоа значи, и на самите уметнички дела. На тој начин, уметноста останува нешто повеќе од средство за развивање на естетскиот сензибилитет и вкус. Во воспитно-образовниот процес таа се здобива со дигнитет на цел на естетското воспитание. Имено, уметноста учи на животот и светот да им се пријде на естетски начин, од естетско стајалиште да се оценуваат предметите и појавите, вистинската уметност да се разликува од квази-уметноста. Затоа е сосема очигледно дека користењето на уметноста во воспитно-образовниот процес дава свој неповторлив придонес во развивањето на естетската култура, сфатена во најширока смисла

на своето значење, и овозможувањето на изградба на способности за вреднување и прифаќање на уметничките дела. Сето тоа има свое директно влијание врз можноста за нејзино оптимално користење во воспитно-образовниот процес воопшто.

Од друга страна, со оглед на тоа дека естетското воспитание претставува единствена воспитно-образовна целина со другите воспитно-образовни подрачја, чија заедничка цел е формирање на младата личност, користењето на естетската компонента на уметноста во воспитанието и образованието не се рефлектира само врз способноста за доживување и оценување на убавото, туку во поширока смисла, врз целосното формирање на личноста. Значи, естетската компонента на уметноста не се користи само како средство и извор за естетско изградување на личноста во стриктното значење на тој збор, туку влијаејќи врз интелектуалните процеси, емоционалните и волевите активности, таа има широко и универзално значење. Впрочем, „уште Кант сферата на естетското искуство ја толкува како сфера која го поврзува практичниот ум со функцијата на теоретскиот разум, емоционалноста со интелектот“.¹⁰

Вака сфатена, естетската компонента на уметноста ја надминува границата на естетското воспитание и, благодарејќи на флуидноста на одделните воспитно-образовни подрачја, нивната заедничка цел и многукратноста на своите квалитети, станува еден стратификуван процес на изградба на младата личност во целост, вклучувајќи ја особено сферата на нејзините емоции.

Marija TOFOVIĆ

ERZIEHUNGS AND BILDUNGSMÖGLICHKEITEN IM UNTERRICHT

(Zusammenfassung)

Im Kontext dieser Arbeit kommen wir zu dem Schluß daß es viel mehr offene Fragen als wissenschaftliche basierte Antworten gibt, die sich auf den Bedarf, die Möglichkeiten und die Erziehungs und Bildungspotenzielle der schönen Literatur im Unterricht, beziehen. Aus der Analyse der Unterrichtsprogramme und aus der Inhaltsanalyse konkreter Werke der schönen Literatur läßt sich feststellen, daß in erster Linie die ungenügende Untersuchung des Niveaus der Benützung der schönen Literatur im Unterricht, einzelner Fächer und die unklare Einsicht in die Möglichkeiten ihrer Anwendung der Grund dafür sind. Es geht also um den Mangel an den Untersuchungen, die sich mit den Einstellungen der Lehrer und Schüler zur Benützung der schönen Literatur im Unterricht, und mit den Erziehungs und Bildungseffekten dieser Anwendung, beschäftigen.

¹⁰ Д. Митровић: Савремени проблеми естетског васпитања, Београд, 1969, стр. 80.

Die Kritische Untersuchung aller dieser Probleme soll zur Modernisierung des Erziehungs- und Bildungsprozesses und der wesentlichen Komponenten des Unterrichtswesens beitragen. Vor allem wird damit die Einseitigkeit der traditionalistischen und rationalistischen Weise der Unterrichtsarbeit überwunden, und die Behandlung der Schüler verbessert. Dadurch wird die Anwendung der schönen Literatur im Unterricht, auch weitere Forschung und Wertung der emotionalen Grundlagen und Aspekten des Unterrichts ermöglichen. Im Rahmen der Anstrengungen für solch eine Anwendung der schönen Literatur, muß man auf die Einheit des kognitiven, emotionalen und konnotativen Engagements der Schüler im Unterricht und im Prozeß der Bildung insistieren.

Im Gegensatz zur heutigen traditionellen Praktik, die sich durch eine rationalistische Vernachlässigung der emotionalen Aspekte des Unterrichts charakterisiert, wird die Anwendung der schönen Literatur ermöglichen, die wesentlichen Probleme des Unterrichts aus einem intellektuellen und emotionalen Aspekt zu lösen.